

УДК 349.3

Валентина Литвиненко,старший викладач кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Чернігівського державного технологічного університету**СПІВВІДНОШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ І ПІЛЬГ
У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ***

У статті проаналізовано поняття «соціальні послуги» та «соціальні пільги». Визначено їх співвідношення як виду соціального захисту та як спеціального інструменту, який дозволяє реалізувати право на певне благо (зокрема на соціальні послуги) на рівні, достатньому для життя.

Ключові слова: система соціального захисту, організаційно-правові форми та види соціального захисту, соціальні пільги, професійно-побутові пільги, соціальні послуги, спеціальний інструмент.

Діюча система соціального захисту України складається з великої кількості елементів, кожен з яких виконує свою функцію і має своє призначення. Одні з них є організаційно-правовими формами соціального захисту, інші — його видами, а деякі з них не належать ні до перших, ні до других. Організаційно-правовими формами соціального захисту є загальнообов'язкове соціальне страхування, державна соціальна допомога, недержавне соціальне забезпечення.

Видами соціального захисту є пенсії, допомоги та соціальні послуги, але, крім зазначених правових категорій, у системі соціального захисту вкорінилося таке правове явище, як соціальні пільги. Останні часто відносять до видів соціального захисту.

Метою цієї статті є визначення призначення соціальних пільг у системі соціального захисту та співвідношення їх із соціальними послугами.

Основною організаційно-правовою формою здійснення соціального захисту є загальнообов'язкове державне соціальне страхування [1]. Законодавством передбачено такі види соціального страхування: 1) загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття; 2) від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; 3) у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовлени-

ми похованням; 4) пенсійне страхування; 5) медичне страхування, яке на сьогодні ще не запроваджене.

Другою організаційно-правовою формою у системі соціального захисту України є державна соціальна допомога, яка становить систему заходів щодо надання за рахунок державного та комунального (місцевого) бюджетів та інших програм матеріальної допомоги, здійснення соціального обслуговування та утримання, встановлення пільг [1].

Новою організаційно-правовою формою соціального захисту в Україні, яка починає впроваджуватися, є недержавне соціальне забезпечення через недержавні пенсійні фонди, банківські установи, недержавні соціальні заклади [2]. Через названі організаційно-правові форми і втілюються в життя всі види соціального захисту.

Зазначені раніше види соціального захисту (пенсії, допомоги, соціальні послуги), на нашу думку, впливають з аналізу ст. 46 Конституції України. Так, що стосується першого (пенсій) та другого (допомог) видів, то вони передбачені ч. 3 згаданої статті: «пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом» [3], третій вид соціального захисту (соціальні послуги) впливає із ч. 2: «створенням мережі державних, кому-

* Рекомендовано до друку кафедрою трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського державного технологічного університету.

нальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними» [4], що є ніщо інше, як надання соціальних послуг через здійснення соціального обслуговування.

Згідно із законодавством соціальні послуги — це комплекс заходів з надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, з метою розв'язання їхніх життєвих проблем [5].

Погодитись із зазначеним визначенням соціальних послуг повною мірою важко. Воно не відповідає змісту і призначенню цього виду соціального захисту. Натомість хотілося б зазначити, що соціальні послуги проявляються в здійсненні певних дій щодо особи, яка перебуває у складних життєвих обставинах, і не належать до пенсій та допомог, а є окремим видом соціального захисту.

Пільги, як зазначалось раніше, часто називають видом соціального захисту [6]. Однак, на думку автора, пільги не є видом соціального захисту, хоча належать до його системи.

У науковій доктрині існують різні варіанти трактування цього поняття. Наведено деякі з них.

Пільги — це встановлені законодавством переваги, що надаються особі (чи групі осіб) порівняно з іншими особами. Можуть полягати у звільненні тих чи інших осіб від відповідних обов'язків або наділенні їх додатковими гарантіями [7].

Під пільгами у праві соціального забезпечення окремі науковці розуміють юридичний засіб створення сприятливого режиму для громадян, які знаходяться у складній життєвій ситуації, що виражається у повному чи додатковому звільненні від виконання певних обов'язків [8].

Вважається також, що пільги держава застосовує переважно для того, щоб підтримати соціально незахищені або мало захищені категорії громадян у сучасних складних соціально-економічних умовах, у яких перебуває наше суспільство [9].

Соціальними необхідно розуміти такі пільги, які пов'язані із життєзабезпеченням громадян та зумовлені зниженням рівня їхніх доходів нижче прожиткового мінімуму або втратою (зниженням) працездатності [10].

Соціальна пільга — це законодавче звільнення (повне чи часткове) особи від

виконання нею свого обов'язку або надання їй додаткових прав при настанні соціального ризику чи за наявності у такої особи значних заслуг перед державою, пов'язаних з певними публічними подіями [11].

Аналіз зазначених дефініцій дозволяє чітко констатувати, що соціальні пільги є певним інструментом забезпечення належного рівня реалізації особами своїх прав у момент нездатності держави гарантувати реалізацію цих прав у повному обсязі. Соціальні пільги не варто плутати із професійно-побутовими.

Професійно-побутові пільги — це такі пільги, які пов'язані з професійною діяльністю їх одержувачів і які надаються державою з метою матеріально-побутового забезпечення працівників окремих професій (наприклад, пільги військово-службовцям, суддям, службовим особам органів внутрішніх справ, медичним працівникам тощо) [12].

Пільги встановлювалися як винагорода за заслуги перед Батьківщиною, що забезпечує підвищений рівень соціальних гарантій ветеранам війни, особам, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною або особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, учасникам ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, і як соціальна підтримка для забезпечення достатнього життєвого рівня, зокрема дітей війни, пенсіонерів за віком, інвалідів загального захворювання, потерпілих від Чорнобильської катастрофи.

Установлення пільг особам, які мають право на пільги за професійною (службовою) ознакою, зокрема тим, що вийшли на пенсію, зумовлене специфікою їх службової діяльності й є додатковою соціальною гарантією у зв'язку з особливими умовами праці та підвищеним ризиком (військовослужбовці, працівники міліції, пожежної охорони тощо), роботою у сільській місцевості (працівники сфери охорони здоров'я, культури, освіти), суспільною значущістю (народні депутати України, працівники судів та прокуратури), шкідливими умовами виробництва і загрозою професійного захворювання (зокрема гірники) [13].

На відміну від професійно-побутових пільг, які надаються у зв'язку з професійною діяльністю особи і покликані додатково забезпечити тими чи іншими благами в порівнянні з іншими особами,

соціальні пільги надаються тим фізичним особам, які в силу об'єктивних обставин (як правило, економічних, політичних тощо) є незахищеними або мало захищеними як у матеріальному, так і в іншому розумінні.

За змістом усі соціальні пільги можна поділити на:

1) житлово-комунальні (звільнення або зменшення плати за житло, комунальні послуги; першочергове або позачергове забезпечення житлом осіб, які потребують поліпшення житлових умов; безоплатна приватизація житла незалежно від розміру загальної площі тощо);

2) медико-реабілітаційні (безоплатне або пільгове придбання ліків; безоплатне або пільгове санаторно-курортне лікування та виплата компенсації за невикористане право на пільгове санаторно-курортне лікування);

3) транспортні (право безкоштовного проїзду всіма видами пасажирського міського (комунального) та приміського транспорту);

4) соціально-побутові (право на безоплатне або пільгове встановлення телефонів; безоплатне або пільгове користування телефоном);

5) пенсійні (наприклад зменшена вимога щодо необхідного трудового чи страхового стажу особи);

6) соціально-трудова (право на позаконкурсне зарахування до вищих навчальних закладів при одержанні позитивних оцінок; право позачергового працевлаштування за спеціальністю; переважне право на залишення на роботі під час скорочення штату та на працевлаштування у випадку ліквідації підприємства; підвищений розмір допомоги у разі тимчасової непрацездатності; використання щорічної відпустки у зручний для них час і т. п.) [14].

Наведена класифікація пільг за змістом підтверджує те, що пільги є універсальним інструментом, який використовується у системі не тільки соціального захисту, а й усієї соціальної політики держави. Із зазначеної класифікації зрозуміло також те, що пільги використовуються при реалізації як права на пенсію, допомоги, так і на соціальні послуги.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003 р. основними формами надання соціальних

послуг є матеріальна допомога та соціальне обслуговування.

Матеріальна допомога надається особам, що знаходяться у складній життєвій ситуації, у вигляді грошової або натуральної допомоги: продуктів харчування, засобів санітарії й особистої гігієни, засобів догляду за дітьми, одягу, взуття та інших предметів першої необхідності, палива, а також технічних і допоміжних засобів реабілітації.

Соціальне обслуговування здійснюється: за місцем проживання особи (вдома); у стаціонарних інтернатних установах та закладах; у реабілітаційних установах та закладах; в установах та закладах денного перебування; в установах та закладах тимчасового або постійного перебування; у територіальних центрах надання соціальних послуг; в інших закладах соціальної підтримки (догляду).

Саме через систему цих та інших закладів реалізується право осіб на соціальні послуги, передбачене ст. 6 зазначеного вище Закону.

Пільговий порядок надання соціальних послуг проявляється, наприклад, у першочерговому, позачерговому та переважному влаштуванні до тих закладів, які надають такі послуги незалежно від форми їх надання. Так, згідно із Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 р. ветерани війни мають право на позачергове влаштування до закладів соціального захисту населення, а також обслуговування службами соціального захисту населення вдома. У разі неможливості здійснення такого обслуговування закладами соціального захисту населення відшкодовуються витрати, пов'язані з доглядом за цим ветераном війни, в порядку і розмірах, встановлених чинним законодавством [15].

Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки:

1) соціальні пільги та соціальні послуги є елементами соціального захисту населення;

2) соціальні послуги, на відміну від соціальних пільг, є видом соціального захисту;

3) соціальні пільги використовуються державою як спеціальний інструмент для забезпечення реалізації прав осіб на достатньому життєвому рівні.

ПРИМІТКИ

1. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України : навч. посіб. / Н. Б. Болотіна. — К. : Знання, 2005. — С. 62—69.
2. Там само.
3. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
4. Там само.
5. Про соціальні послуги : Закон України від 19.06.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 45. — Ст. 358.
6. Синчук С. Соціальні пільги як вид соціального забезпечення в Україні [Електронний ресурс] / Світлана Синчук. — Режим доступу : <http://www.lawyer.org.ua/?d=311&i=&w=r>.
7. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемчушенко (відп. ред.) [та ін.]. — К. : Укр. енцикл., 1998. — Т. 4: Н—П. — 2002. — 720 с.
8. Пашкова Г. Г. Льготы в праве социального обеспечения : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук / Г. Г. Пашкова. — Томск, 2004. — С. 6.
9. Пільги. Регулювання та захист / упоряд. : В. С. Ковальський, Л. П. Ляшко. — К. : Юрінком Інтер, 2004. — С. 3.
10. Ярцун І. М. Пільги в праві соціального забезпечення / І. М. Ярцун // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. — Вип. 46 / редкол. : С. В. Ківалов (гол. ред.) [та ін.]. — О. : Юрид. літ., 2009. — С. 183—189.
11. Право соціального забезпечення : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, С. М. Синчук [та ін.] ; за ред. П. Д. Пилипенка. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К. : Ін Юре, 2008. — С. 438.
12. Пашкова Г. Г. Зазнач. праця.
13. Стратегія упорядкування системи надання пільг окремим категоріям громадян до 2012 року : схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.06.2009 р. № 594-р.
14. Синчук С. Зазнач. праця.
15. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 45. — Ст. 425.

Литвиненко Валентина. Соотношение социальных услуг и льгот в системе социальной защиты населения.

В статье проанализированы понятия «социальные услуги» и «социальные льготы». Определено их соотношение как вида социальной защиты и как специального инструмента, который позволяет реализовать право на определенное благо (в частности на социальные услуги) на достаточном для жизни уровне.

Ключевые слова: система социальной защиты, организационно-правовые формы и виды социальной защиты, социальные льготы, профессионально-бытовые льготы, социальные услуги, специальный инструмент.

Litvinenko Valentina. Interrelation of social services and benefits in the system of social protection.

Social services and social benefits are analyzed in this article. Their interrelation as kind of social protection and special tool, which allows to realize the right to a certain wealth (especially for social services) at a level sufficient for life are defined in this article.

Key words: system of social protection, organizational and legal forms and types of social protection, social benefits, professional and domestic benefits, social services, a special tool.